

ALTAN
ÇETİN

HAHLİ SEHERLERİ

DOĞU İLE
BATI'NIN
BİTMİYEN
MÜCADELESİ

ALTAN
ÇETİN

HAHLI SEFERLERİ

DOĞU İLE
BATI'NIN
BİTMEYEN
MÜCADELESİ

TİMAŞ TARİH

I. KISIM

HAÇLI SEFERLERİ'NİN
UMUMİ TARİHİ
YAHUT SALDIRININ TARİHİ

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLI KAVRAMI VE

SEFERLERİN MUHTEVASI

“DEUS VULT / TANRI İSTİYOR”

Haçlı Seferleri, 1095-1270 tarihleri arasındaki klasik dönemle malumumuz olan bir süreçtir. Tarih bir bakıma mevcudu/ olayı/olguyu bilgimize sunan düşünce zemininin tespiti ve şahitliklerin incelenmesidir. Orta Çağ’ın düşünce zeminini kuran *din* ve *toprağın* hükümferma olduğu bir medeniyet/kültür ve buna bağlı olarak gelişen zihniyetin çağında vuku bulmuş bu savaş silsilesi, öylece olup bitmemiş, bilakis sonraki dönemler üzerinde de derin izler bırakmıştır. Bu bakımdan “kutsal toprakları kurtarmak” ifadesi zamanın şartları ve ruhuyla mutabık bir gerçekliği anlatır. Kutsalın içeriği belirlediği bir zamanda, toprağın hayatın varlığının temel belirleyicisi olduğu düşünüldüğünde halkları harekete geçirmek için bu sözlerin tercih edilmesi tesadüfi değildir. Anna Komnena’nın “Kutsal Mezarı kurtarmak için Türklere karşı savaşa gidiyorlarmış gibi yaparak, arazilerini satmışlardı, aslında kendileri için kılıç zoruyla yeni araziler, mülkler zapt etmek derdindeydiler”¹ şeklindeki kaydı Haçlı Seferleri’nin felsefesinin Bizanslı bir müellif tarafından

1 Anna Komnena, *Alexiad*, (Çev. Bilge Umar), İstanbul, 1996, s. 308.

ifadesi gibidir. Bu kavramlar zaman içinde yeni kültürel akislerle kendini güncelleyerek günümüze kadar ulaşacaktır.

Modern zamanlarda Fransızlar, bu savaşları uluslarının ilk sömürge girişimi olarak görürler. 1917’de İngilizler, Filistin’de, 1940’lardan itibaren de İsrail, kendilerini Haçlı geleneğinin mirasçısı olarak görmüşlerdir. 1960’larda Hristiyan kiliselerinde geliştirici din teologlarından oluşan bir hareket ve Yeni Sol eylemciler, bunu yaptıklarını fark etmeden, Haçlı teorisyenlerinin bazı fikirlerini ifade etmişlerdir. Bunu aynen onlar gibi, farkında olmadan “insancıl” savaşın modern savunucuları da yapar. İyi ya da kötü, Haçlı Seferleri Batı Akdeniz bölgesinin politikalarına 600 yıldan fazla yaşayacak yeni güçler sokmuş ve Latin Hristiyanlığı’nın artık ayrılmaz bir parçası gibi görünen unsurları beslemeye yardım etmiştir.²

İngiliz General Allenby’nin 9 Aralık 1918’de Selahaddin Eyyûbî’nin kabrine gidip kılıcını sandukaya doğru kaldırarak gururla söylediği “Haçlı Seferleri bugün tamamlandı” sözleri; 21 Temmuz 1920’de Fransız Generali Henry Gouraud’un Şam’ın idaresini ele geçirdiğinde Selahaddin Eyyûbî’nin Ulu Cami yanındaki mezarını tekmeleyerek, “Kalk Selahaddin! İşte geri döndük, şu anda benim burada bulunuşum Haç’ın Hilal üzerindeki zaferinin bir kutsanışıdır” deyişi; Nureddin Zengî’nin yaptırdığı ama ömrü vefa etmediğinden Kudüs’e koyamadığı, Selahaddin’in Kudüs’ü fethettikten sonra yerleştirdiği mihrabı 29 Ağustos 1969 yılında Yahudi Michail Denis Ruhin’in yaktırması;³ bunların hepsi Haçlı Seferleri’yle ilişkili bir zihin dünyasının modern zamanlardaki birkaç fiili tezahürüdür. Bu tespitler Haçlı Seferleri’nin yaşanmış bitmiş bir olgu olmadığını, aksine Doğu

2 Jonathan Riley-Smith, *Haçlılar Kimlerdi?*, (Ter. Berna Kılınçer), İstanbul, 2004, s. 15; Mike Paine, *Haçlı Seferleri*, (Çev. Cumhur Atay), İstanbul, 2011, s. 13.

3 İbrahim Ethem Polat, *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*, Ankara, 2006, s.18.

ve Batı arasında hâlâ devam eden bir düşünce yapısını beslediğini vurgular. Bir kültür oluşturan ve mütemadiyen güncellenen bu akıl bugün de caridir. Bu aklın izleri değerlendirilmeden Doğu - Batı ilişkileri kolay anlaşılamaz. W. Bush'un 11 Eylül sonrasında *crusade* kavramını kullanması ve "Bu Haçlı seferi, bu terörizmle savaş zamanı olacaktır"⁴ sözleri bu aklın kendini görünür kılan son numunelerinden biridir.

Peki, hangi tür bir sefer Haçlı Seferi olarak tanımlanmalıdır? Haçlı kavramının bulunduğu anlam hududu konusunda çeşitli yaklaşımlar bulunur. Bu yaklaşımlarda meşruiyet konusu önemli bir yer tutar. Meşruiyet konusunda görüş beyan eden ilk grup *genellemecilerdir*. Bu gruba göre Tanrı'nın amaçları için ve Tanrı adına Hristiyanların yaptığı her dinî savaş Haçlı Seferi'dir. İkinci grup *popülistler* olarak adlandırılır. Bunlara göre Haçlı Seferleri, köylüler ve şehir proletaryası arasında kehanetsel, *eskatalogik* (dünyanın sonuna dair görüş) ve kolektif bir coşku oluşturmaktaydı. Üçüncü bir grup olan *gelenekselciler* yalnız Kudüs'ün kurtarılması ya da savunulması adına yapılan seferleri gerçek Haçlı Seferi olarak değerlendirmektedir. Son olarak dördüncü grup olan *çoğulcu görüş*, Haçlı Seferi olarak vaaz edilen sefer için Haçlı yemini edip Haçlı ayrıcalıklarından yararlanan erkek ve kadınların katıldığı seferleri Haçlı Seferi olarak kabul ederler. Bu seferler muhtelif ülkelere yapılmış olsa da *çoğulcu görüşe* göre tıpkı Kudüs'e yapılan seferler kadar *gerçek*dirler.⁵

Haçlılar için Fransızca ve İngilizcede *croisere* sözcüğü de kullanılmıştır. Bunun yanı sıra bir sefere hac (*iter* ya da *pregrinato*), kutsal savaş (*bellum sacrum* ya da *guerre sainte*), geçiş ya da genel geçiş (*passagium generale*), Haçlı Seferi (*expeditio crucis*) ya da İsa'nın işi (*negotium Jhesu Christi*) de denilmiştir.⁶ Doğu insanları

⁴ Paine, *Haçlı Seferleri*, s. 9-10.

⁵ Riley-Smith, *Haçlılar*, s. 11.

⁶ Riley-Smith, *Haçlılar*, s. 16.

için bazı yerlerde *saracen* tabirinin kullanıldığı görülürken, Batılı düşmanlar için *Frank* kelimesi kullanılmıştır. Daha sonraları Haçlılar için *salibiyyûn* tabiri de kullanmıştır. Tek bir neslin savaşı olmayan bu süreç, yüzlerce yıl fikrî tevarüsle devam edip gitmiştir.

Bu seferlerde on binlerce Avrupalı denizden ve karadan kıtayı geçerek Kutsal Ülke'yi Müslümanlardan kurtarmaya giderken, bu yolculuk sırasında tüccarlar da yol ihtiyaçları için onlarla gitmişlerdir. Doğu'nun malları geri dönenlerle birlikte gelmiş ve Batı'da yeni pazarlar oluşturmuştur. 10. yüzyıldan itibaren nüfus artmaktadır ve yeni insanlar yeni mallara ihtiyaç duymuşlardır. Bu yeni insanlardan bir kısmı topraksız olduğu için Haçlı Seferleri'ni, yaşama koşullarını düzeltecek fırsat olarak görmüşlerdir. Dinî açıdan bakılacak olursa kilise bu talan seferini bir saygıdeğerlik tülüyle maskelemekte, amaçlarının İncil'i yaymak ya da münkirleri yok etmek ya da Kutsal Ülke'yi savunmak olduğunu söylemektedir. Aslına bakıldığında başlangıçtan beri Kutsal Ülke'ye hac seferleri yapılmıştır. Kutsal Ülke'yi kurtarma isteği belki içtendir ve bir bal-taya sap olamayan nice insan tarafından desteklenmiştir. İlk kilise vardır ve şüphesiz dürüst bir dinî amacı vardır. Ayrıca, çağın savaşçı bir çağ olduğunu kavrayacak kadar anlayışlıdır, onun için savaşçıların ateşli hırslarını, Hristiyanlaştıracak başka ülkelere yöneltme fikrine dört elle sarılmıştır. Diğer yandan İstanbul'daki başkentiyle, Asya'daki İslâm gücünün merkezine çok yakın olan Bizans kilisesi ve İmparatorluğu da vardır. Roma kilisesi Haçlı Seferleri ile kendi gücünü yaygınlaştırmayı amaçlarken, Bizans kilisesi de bu seferler yoluyla İslâmların kendi topraklarındaki ilerlemesini durdurabileceğini ummaktadır. Ganimet arayan, borçlu veya miras bekleyen soylular için bu seferler birer fırsattır. Ayrıca Venedik, Cenova ve Pisa gibi ticaret şehirleri için de avantajlar kazandıracak fırsatlar olarak görülmüştür. Üçüncü seferin amaçlarından

olarak İtalyan şehirlerinin ticari yararlarının düşünüldüğü bile ifade edilmektedir.⁷

Haçlılar, I. Haçlı Seferi sonrasında Suriye sahilindeki şehirleri alırken düşüncelerini net bir şekilde ortaya koymuşlardı: Yardıma karşılık ticari imtiyaz. Özünde ve umumi hatlarıyla insiyaklar ve ihtiraslarla gerçekleşen seferler 11. yüzyıl dünyasından 13. yüzyıla kadar, değişen siyasi çerçeveler eşliğinde sürüp gitmiştir. İngiliz, Fransız ve Alman kimliklerinin baştan sona öne çıktığı bu seferlerde, İslam dünyasının Doğu'da bu savaşlarla muhatap olan temsilcileri Selçuklular, Atabeylikler, Eyyûbîler ve Memlûkler olmuştur. İlk üç seferde coğrafi olarak -bu seferler sırasında aldığı isim ile- Türkiye hedeflenmiş ancak buradan bir sonuç alınmayınca, dramatik dördüncü seferden sonraki seferler tehdidin Batı için merkezileştiği Suriye ve Mısır üzerinden gerçekleşmiş, son sefer ise Tunus'u hedeflemiştir. Şüphesiz, bu süreçte Batı ilk sefer sonrasında kutsal amacına ve almak istediği topraklara ulaşmış, üçüncü seferde Kıbrıs gibi bir deniz üssüne sahip olmuştur. Ancak neticeye bakıldığında Memlûkler, bu sürecin sonunda Haçlıların Suriye ve Doğu Akdeniz'den uzaklaşmasını sağlamıştır. Bundan sonraki çatışmalar ise Osmanlı Devleti'nin muhatap olacağı bir süreç dâhilinde devam etmiş, ancak klasik Haçlı Seferleri çerçevesi dışında kaldığı için bu çalışmada bütünüyle ele alınmamıştır.

Karolenj dönemi sonrası parçalanmışlık içindeki Batı'nın yeniden oluşan din temelli ruhuyla harekete geçen Avrupa'yı modern isimleriyle İngiltere, Fransa ve Almanya Haçlıları çekecektir. Haçlılar 1097 sonbaharında Suriye'ye girdiğinde, Müslüman ümmetinin başı olma iddiasıyla ortaya çıkmış iki kişi vardır. Bunlardan biri Bağdat'taki Abbasi Halifesi el-Mustahzir, diğeri de Kahire'de bulunan Fatımî Halifesi el-Âmir'dir. I. Haçlı Seferi

7 Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (Çev. Murat Belge), İstanbul, 2003, s. 28-30.

zamanında Yakın Doğu’da üç büyük güç vardır: Büyük Selçuklu Sultanlığı, Anadolu Selçuklu Sultanlığı ve Fatımî Halifeliği. Bizans bu arada Aleksios ile bölgede yeniden güçlenme çabası içindedir. Haçlı Seferleri zamanında Güneydoğu Anadolu’da kale hâkimiyetine dayanan Türk beylikleri de vardır. Bunlardan bazıları bütün Haçlı Seferleri boyunca varlığını korumuş, bazıları ise daha kısa ömürlü olmuşlardır. Zengîler ve Eyyûbîler zamanında bu sistemde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu emirlikler genelde iç işlerinde serbest, dış ilişkilerde ise bölgenin büyük güçlerine tâbi idiler. İktâ sistemi bölgede yaygındı. Zengîler ve Eyyûbîlerin dönemleri ise Artukluları da birlikte düşünürsek bölgeye daha istikrarlı ve medeni bir veçhe kazandırır.⁸ Bu durum Haçlı karşıtı harekâtın güçlü ve etkili olmasını sağlayacaktır. 1097 sonbaharında Suriye’ye yaklaşmakta olan Haçlıları siyasi olarak parçalanmış, çoğunlukla dar görüşlü ve tecrübesiz yöneticilerin elinde bir bölge beklemektedir. Bölge güçlerinden Selçuklular, Suriye’nin mukadderatıyla ilgilenemeyecek durumdadırlar.⁹ Büyük Selçuklu sultanları ya Berkıyaruk gibi belki hiç vakit bulamadıklarından ya Muhammed Tapar gibi emir göndermekle yetinmelerinden ya da Sancar gibi Doğu’da yaşamayı tercih etmelerinden dolayı Suriye’ye gelen Haçlılarla etkili ve sistemli bir mücadele sürdürememişlerdir.¹⁰ Haçlı Seferleri’nin

8 Ramazan Şeşen, “Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Siyasî ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu Bildiriler*, Ankara, 1999, s. 43-44.

9 P. M. Holt, *Haçlılar Çağı*, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul, 1999, s. 9, 13, 15; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul, 2008, s. 25-35; Kenneth Meyer Setton, *A History of Crusades*, USA, 1969, s. 3-29; Jean Richard, *The Crusades (1071-1291)*, Cambridge, 1999, s. 6-10, 11-14.

10 Erdoğan Merçil, “Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti’nin Durumu”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu Bildiriler*, Ankara, 1999, s. 89.

şafağında Doğu dağınık ve sarsılmış bir durumdadır. Ancak nizam kuracak şahsiyetlerin zemini hâlâ mevcut olduğundan bu seferlere karşı çok geçmeden bir mukavemet gelişecektir. Burada Haçlı Seferleri'nin başlangıcındaki Bir Haçlı kroniğinin (Anonim Süryani Vekayii) şahitliği, seferlerin başındaki genel manzarayı göstermesi bakımından önemlidir: "İ.S. 1098 yılında, yani bu toprakları Türkler aldıktan elli bir yıl sonra, Alexius Konstantinopolis'te imparatorken, Yağî-Siyan (Aksin) adlı Türk, Ebû el-Fatih (Melikşah) tarafından Antakya'ya vali atanmışken, Mısırlı (Fatımî) Efdal Kudüs'teydi. (Haçlı) ordularının başında dört kral bulunuyordu. Bohemond, Godefroy, St. Gilles ve Tancred."¹¹ Papa II. Urbanus ve sözü geçen Haçlı kroniği gibi birçok kaynakta Türkleri, bu seferlerin muhataplarının umumi adı olarak gösteren Haçlı aklı, Müslüman ve Türk kavramlarını çoktan birleştirmiştir. Onlar Türkiye coğrafyasında İslam'ı yenmeye çalışırken, Haçlı kaynaklarının neredeyse ittifak ile "Türk" kavramı altında birleştirerek ifade ettiği İslam dünyası, "düşman" olarak belirlenmiş bulunuyordu.

HAÇLILAR ÇAĞI'NDA DOĞU VE BATI'DA SAVAŞ KAVRAMI

Haçlı Seferleri çağı bir *rezm/savaş* çağı idi. Bu seferler süreci ifadeye çalıştığımız üzere ideolojik bakış açıları sebebiyle tahkiyesinde sıkıntılar olan bir yapı gösterir. Kavramın ortaya konulmasında kullanılan dil ve içerik oyunları bu seferleri bizzatı kendisini ideolojik bir savaş alanı hâline getirmektedir. Savaş kavramına genel bir hakikat/kavram olarak bakmak felsefi olacaktır. Hâlbuki Haçlı Seferleri denilen olay savaşın somut hâli olarak olarak dile getirilebilir bir şeydir. Yani bir gerçekliği/süreci ifade eder. Zaman ve mekân içinde olgulaşmıştır. Bu yönüyle Haçlı Seferleri zaman ve mekâna en temel düzeydeki tanımla,

11 I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi, (Çev. Vedii İlmen), İstanbul, 2005, s. 9.

savaş kavramıyla girer ve bu kavramla anlaşılır. Seferleri resmedilebilir, dile getirebilir kılan şey de kavramsal bağlamıdır. Yalın olay ancak kavram bağlamıyla içerik ve biçim kazanır, zaman ve mekânda yer alır ve olayın farklı yönlerini ifade eder. Olaya dair cümlelerimiz de bir kavramın çerçevesinde anlam, biçim ve içerik kazanır. Haçlı Seferi olayını savaş bağlamında ele almak başka, din bağlamında ele almak başka bir yorumu gerektirir. Onun resmini doğru çizmek için seferler üzerine yazılanları ve olayın gerçekleştiği dönemden kalanları, hakkında söylenenleri karşılaştırmak doğru resme ulaşma yolunda önemli adımlar olacaktır. Ancak bütün bağlamları (tüm kaynakları ve bilgiyi) bilmemiz mümkün olmadığı için Haçlı Seferleri olgusunun tam bir resmini ortaya koymak, hemen hemen imkânsızdır. Olaylar (tarihin nesneleri) ele alındıkları kavramlar bağlamında bir şekle bürünüyorsa, belge ve bilgimizdeki eksiklikler resmi de bazı açılardan ve doğal olarak eksik bırakacaktır. Bu bakımdan tarihî olayı her dile getiriş, onun gerçekliğinin imkânını yansıtmaktan öteye geçemez. Bu nedenle tarih olaylarının kavramsal bağlamları hakkında her cümle, her dile getiriliş ona dair bir imlemede bulunmaktadır. Dile dair tasarımla tasarımılanan ne kadar uygun ve uyuyorsa resim o kadar anlamlı ve doğru olur. Dilin mantığı tasarımladığının mantığından ayrı bir yere kayarsa burada bir reel referans kayması ve tarihin bilerek ya da bilmeyerek saptırılması sorunu karşımıza çıkar. Tarihçinin işi ise amigoluk ya da holiganlık değil doğruyu tespittir.

Memlûklerin son dönemde muhatap oldukları Haçlı Seferleri ve o çağa dair telakkiler, sonraki dönemlere de kendini aktararak devam etmiştir. Bir dönemi anlamının en önemli imkânlarından biri incelenen devri kendi telakkileri üzerinden düşünmektir. Böylece bana göreler alanı olabildiğince daralır ve gerçeğe yaklaşma amacı söz konusu olur. Haçlılar için savaş neydi ve meşruiyeti nereden geliyordu? Bu döneme ait Batı hukukçu ve teologlarının oluşturduğu savaş nazariyesi *Haklı Savaş*

Teorisi'dir. Buna göre savaşın kötü bir şey olduğu öne sürülür ama dayanılmaz koşullar altında ve sıkı kurallara bağlı olduğu sürece savaş, Tanrı'nın nispeten daha hafif bir kötülük olarak göz yumduğu bir şeydir. Ancak, savaşın taşıyacağı herhangi olumlu bir yan, düzenin ya da statükonun yeniden kurulma amaçlarıyla sınırlıdır. 400'lü yıllarda Hipolu Aziz Augustinus -hâlâ şiddet üzerine yazan ilk ve en ayrıntılı düşünürdür- savaşın haklı sayılabilmesi için uyulması gereken ölçütleri tanımlamaya çalışmıştır. Bunlar daha sonra kilise hukukçuları ve teologlar tarafından büyük ölçüde basitleştirilerek üç maddeye indirgenmiştir. İlk önce savaşın *haklı bir nedene* dayanması gerekir ve normalde böyle bir neden ya geçmişteki ya hâlihazırdaki bir saldırganlık ya da karşı tarafın zarar verici eylemi olabilir. İkinci olarak da *prensin yetkisi* olarak bilinen şeye dayanmalıdır. Diğer bir deyişle yasal bir makam tarafından ilan edilmelidir, elbette genellikle seküler bir makam tarafından. Ancak daha sonra Haçlı Seferi'ni ilan edenler arasında, güçleri altında savaşa izin verme yetkisi de olan din adamlarının olduğunu göreceğiz. Beş yüz yıl önce bu ilk iki ölçüt, Sevilleli İsidore tarafından kilise hukukuna giren bir cümlede özetlenmiştir: "Mülkü geri almak ya da saldırıyı püskürtmek amacıyla yapılan savaş haklı ve yasalıdır." Üçüncü ölçüt de *doğru amaç* olarak bilinir. Savaşa katılanların amaçlarının saf olması gerekir; savaş, uğruna savaşılacak haklı amaca ulaşmanın görünürdeki tek yolu olmalıdır ve o zaman bile gereğinden fazla güç kullanılmamalıdır. Bu dönemde güç kullanımına yönelik olumlu bir yaklaşım da doğmuştur. Şiddetin özünde kötü olmadığı genel bir kabul görmüştür ancak ahlaki açıdan gri bir alandır, onu siyah ya da beyaz yapan uygulayanın amacıdır. Bu nedenle o dönemde teoride "iyi şiddeti", hatta "haklı zulmü" bile düşünmek mümkündü. Bu, Orta Çağ'daki kutsal savaş kavramının temellerinden birini oluşturuyordu. Bir diğeri de Tanrı'nın politik bir yapıyla ya da iradesinin ürünü olan bu dünyadaki politik olayların gidişatıyla yakından ilişkili

olduğu inancıydı. Bu nedenle bu yönetim biçimini/bu gidişatı destekleyen şiddet, tanrının insanoğlu için amaçladığını bir adım ileri götürüyordu. Yine de şiddetin haksızlığa ya da saldırganlığa karşı, gerekli ama tatsız bir tepki olarak haklı gösterilmesi gerekiyordu ama bu aynı zamanda Tanrı'nın istekleriyle uyumlu, olumlu bir adımdı.¹²

Savaş ve öldürüşlerin her çeşidi, kavimlerin yeryüzünde zuhurundan ve Allah'ın varlıkları yarattığı günden beri devam etmektedir. *İnsanların birbirinden öç almak istemeleri savaşların ve öldürüşlerin kaynağıdır.* İnsanoğlu, yekdiğerinden öç almak hususunda, mensup olduğu uruk ve kavmin kendisini korumasından ve onların yardımlarından faydalanmaktadır. Her iki taraf önce kendi men-suplarını öç almaya teşvik ve ikna eder. Arkasından saflar hâlinde bir araya toplanılır ve kendilerini koruma ihtiyacının bir sonucu olarak, tabiatıyla savaş cereyan eder. Bu, beşer için tabii bir hâl olup, hiçbir kavim ve nesil bundan hâli değildir. Bu öç alma arzusu, çoğunlukla, *kıskanma, kırgınlık ve herhangi bir hususta yarışmaktan yahut karşılıklı düşmanlıktan veyahut Allah yolundaki ayrılık veya dini korunma arzusundan yahut da korunmak istenilen devlet için duyulan hissiyattan ileri gelir.*¹³ Birbirine komşu olan, birbirine yaklaşan ve birbiriyle görüşen aşiretler arasında savaşlar *kırgınlıktan, şeref ve meziyetler hususunda birbiriyle yarışmak ve bunun sonucu karşılıklı dargınlıktan* doğar. Savaşın *ikinci sebebi olan düşmanlık*, Arap, Türk, Türkmen, Kürt ve bunların benzerleri gibi sahra ve çöllerde yaşayan vahşi kavimler arasında görülür. Çünkü bunlar, süngüleri ile ve başkalarının elindekini çekip almak suretiyle geçinmek yolunu seçmişlerdir. Bunlar, elindekini vermek istemeyen, mülk ve malını korumak isteyenlerle savaşır. Bunların rütbe, derece kazanmak ve devlet kurmak gibi hiçbir emelleri yoktur. Onların

12 Jonathan Riley-Smith, *Haçlılar Kimlerdi?*, (Ter. Berna Kılınçer), İstanbul, 2004, s. 20-21.

13 İbn Haldun, *Mukaddime*, (Ter. Zakir Kadiri Ugan), c. 2, İstanbul, 1989, s. 37-38, 47-48.

emel, kaygı ve gözlerini diktikleri şey, galebe çalarak başkalarının ellerindekini almaktır. Üçüncüsü *Allah ve din uğruna* savaştır. Bu savaş şeriat ıstılahında “cihâd” adıyla anılır. Dördüncüsü, *devletlerin isyanlarda ve hükûmete itaat etmeyenlerle yaptıkları savaşlardır*. Bu dört türlü savaştan ilk ikisi serkeşlik edenlere zulmedenlere ve kargaşalık çıkaranlara karşı yapılan savaşlardır. Yaratılıştan beri insanlar arasında cereyan eden savaşlar iki şekilde olmuştur: Biri, saflar tertip ederek hücum etme; diğeri, saldıрма ve saldırdıktan sonra kaçır gibi geriye çekilmek (daire içine alma) suretiyle icra edilir. Kaynaklardaki bilgilere göre Türk kavimleri, ok atarak savaşıyorlardı. Onların tabya usulleri, saflar teşkil ederek savaştı. Onlar, birbiri arkasında üç saf teşkil ederler, atlarından inerek oklarını önlerine, yere dökerler. Bir dizlerini yere dayayıp ok atmaya başlarlardı. Her saf, önündeki safı düşman baskınından korumaya çalışır ve iki taraftan biri diğerini yeninceye kadar bu şekilde savaşırlardı. Bu tabya usulü garip olmakla beraber, sağlam bir tabya usulü idi.¹⁴

Müslüman Doğu'daki savaşa dair Orta Çağ Hristiyan Avrupa telakkileri ve İbn Haldun nazariyesi, Haçlı Seferleri döneminde çarpışan iki dünyanın savaş telakkilerini anlamak bakımından çok önemlidir. Bu iki yaklaşım iyi anlaşılırsa savaşın felsefesini, düşünce zeminini, ve din odaklı ve toprak merkezli olarak nasıl meşru bir hareket hâline geldiğini çözümlemek de kolaylaşır. Tarihçiliğimiz ne yazık ki olayları anlatma ama olup biteni anlamama üzerine kurulu bir metotla icra edildiğinden, bu yaklaşımlara bugüne kadar ehemmiyet verilmediği görülmektedir. Savaşın merkezileştiği bir tarihî olayda savaşın zihniyetini anlamadan araştırmalar sürdürmek zihinde derin boşluklar bırakacaktır. Kendi haklı savaşını *vendetta*/öç temelinde kutsala yaftalayan bir düşünce, birkaç yüzyıl dünyaya kan ve karmaşa hediye etmiştir. Aynı medeni aklın tezahürleri bugün de tekerrür etmektedir.

¹⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, c.2, s. 37-38, 47-48.

HAÇLILAR KİMLERDİ VE SALDIRI SEBEPLERİ NELERDİ?

Haçlı Seferleri'ne katılmak ne ifade ediyordu ya da Haçlı olmak için yapılması gereken neydi? O devir insanlarının zihninde bir kişi nasıl sıradan biri olmaktan çıkıp bir Haçlı hâline gelebiliyordu?

İlk olarak bütün katılımcılara, ya da bazılarına, “haç”ı kabul etmeleri çağrısı yapılıyordu; yani tanımlanmış bir amacı olan askeri bir sefere katılmak üzere yemin edeceklerdi. O anda her birinin üzerindeki giysiye kumaştan bir haç ilâştirmesi ve bu ayırt edici simgeyi yeminlerini yerine getirene kadar takmaları gerekiyordu. Ettikleri yemin özel bir tür yemindi. Bu yemin dışında *milites ad terminum* (bağlılık eylemi) gibi, haç kabul etmeyi içermeyen bir bağlılık yemini türü de vardı. Şövalyelerin kendilerini belirli bir süre için kutsal topraklar'da ya da askeri tarikatlardan biriyle hizmete adanmaları anlamına geliyordu. Sefer adına ikinci işaret şu idi: “haç”ı kabul edenler, İsa'nın temsilcisi ya da vekili göreviyle, yalnızca papanın yapabileceği bir çağrıya yanıt veriyorlardı. Yani Haçlı olmayı legal kılan papanın daveti üzerine “haç”ı kabul etmektir. Üçüncü olarak da; yeminlerinin ve söz verdikleri eylemlerin başarısının bir sonucu olarak, Haçlılar iyi bilinen belirli ayrıcalıklar kazanıyorlardı. Bu ayrıcalıklar genişletilebiliyordu. Kendi yokluklarında ailelerinin, çıkarlarının ve mal varlıklarının korunacağına ilişkin güvence veriliyordu. Dördüncü olarak da sefere katılanlara endüljans bağışlanıyordu. Bu durum Haçlı Seferleri'nin en tipik özelliği kefaretle ilgili bir hususu ifade eder. Haçlılar günahlara karşılık bir tövbe eylemi olarak savaşıyorlardı.¹⁵

Papa II. Urbanus'un meşhur Clermont konuşmasında; “Burada bulunanlara sesleniyorum; aramızda bulunmayanlara ve ayrıca Hristiyan askerlerine de bunu ilan ediyorum. Oraya gidecek herkes için söylüyorum ister ovada yürüyün, ister denizi geçin,

¹⁵ Riley-Smith, *Haçlılar*, s. 16-17.

ister kâfirlerle dövüşün zincirlenmiş hayatınız sona erdiğinde günahlarınız af olacak! Tanrı'nın bana verdiği yetkiyle bunu giden herkese bahsediyorum"¹⁶ demiştir. Bu konuşmada açıkça görülmektedir ki Haçlı çağında işte bu düşüncelerle şekillenen bir hareket gerçekleşiyordu. Haçlı kavramı, kendi otantik devresinde bu dört basamak üzerinde teşekkül ediyordu ve Haçlı olmak, kendi çağında bu şartlarla gerçekleşiyordu: *Papanın çağrısıyla meşrulaşan bir davet üzerine edilen bir yemin, ayrıcalıklarla donanan bir şahsın kefareti niyetli savaşı*. Şimdi Haçlı düşüncesinin doğuşunu inceleme aşamasına geçebiliriz.

Haçlı Seferleri dinî sebeplerle meşrulaştırılmıştır. Ancak tek sebebi din gayreti midir? Bu seferler incelenirken Bizans üzerinde kurulacak bir hâkimiyet, İslam'ın ve onun temsilcisi gördükleri Türklerin bölgede etkisizleştirilip hatta uzaklaştırılması düşüncesi, İspanya'da yaşanan bir *Reconquista* ülküsü gibi pek çok saik nerede değerlendirilmelidir? Toprak arzusu dinî sebeplerin arasında nerede durur? "İsa'nın öcünü almak" gayreti bu arzuyla ne denli alakalıdır? Sebep görünüşlü gerçeklere bakmak Haçlı Seferleri'ndeki zihniyeti ve süreci anlamlandırmada en temel kavram ve olayları bize verecektir. Sonuçlar ise bu yolculukta nereye varıldığını göreceğimiz nokta olacaktır.

Hristiyanların Kudüs'ü Geri Almak İstemesi

Tarih boyunca bazen tarihten silinircesine istilalara uğrayarak birçok devletin hâkimiyetine girmiş olan¹⁷ Kudüs, Musevilik ve İslamiyet yanında Hristiyanlık için de son derece kutsal bir şehirdir. Bu kutsallık Hristiyanlar tarafından Kudüs'ün Hz. İsa'nın

16 Fulcherius Carnotensis, *Kutsal Toprakları Kurtarmak: Kudüs Seferi*, (Ter. İlcan Bihter Barlas), İstanbul, 2009, s. 51.

17 Muammer Gül, "Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 11 (2), Elazığ, 2001, s. 306.

burada doğup¹⁸ vaftiz edildiği, ilk kilisenin burada kurulduğu,¹⁹ yine Hz. İsa'nın çarmıha gerilip öldürüldüğü, gömüldüğü ve daha sonra da dirildiği²⁰ yer olarak kabul edilmesinden ileri gelmektedir. Selçuklular 1087'de Kudüs'ü ele geçirdiklerinde, Orta Doğu'daki bölgedeki güç dengesi kesin olarak değişmiş, 1071 Malazgirt zaferinden sonra hızla Mısır'a ilerlemişlerdir. Kudüs'ün Selçuklular tarafından alınması kutsal toprakların hac yolunu kesmiş ve bilinen dünyanın her yerinde Hristiyanları harekete geçirmiştir.²¹ Hristiyanlar için Kudüs'e yapılan hac, günahların bağışlanması için bir vesiledir ve bu nedenle çok önemlidir.

Selçuklular, Anadolu'nun Durumu ve Bizans'ın Yardım İstemesi

Bağdat'ta halifelğe getirilen Tuğrul Bey'in ardılı Alparslan kumandasındaki Selçukluların Kudüs'ü ve Suriye'yi Mısırlı Fatımîlerden alıp²² 1071 Malazgirt Savaşı'nda Bizans'ı yenilgiye uğratarak Anadolu içlerine ilerlemeye başlamaları Bizans için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü toprak kaybetmeye başlamışlardır ve güvenlikleri tehlike altındadır. Bu nedenle I. Haçlı Seferi'nin ilk görevi Selçuklu başkenti İznik'i ele geçir-

18 Ali Sevim, "Suriye Selçukluları-Haçlı İlişkileri", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, 23-25 Haziran 1997, İstanbul, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 91.

19 İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2007, s. 64.

20 İlker Aytürk, "İsrail'de Hristiyan Cemaatler: Devlet ve Dinî Azınlık İlişkilerinin Kurumsallaşmasına Bir Bakış", *Ortadoğu Etütleri*, Ocak, 2011, c. 2 (2), s. 103; Jaroslav Folda, "Art in The Latin East", *The Oxford Illustrated History of The Crusades*, Oxford University Press, USA, 1995, s. 142.

21 Judith Herrin, *Bizans*, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 341.

22 Hermann Kinder, Werner Hilgeman, *Dünya Tarihi Atlası*, c. 1, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 151.

mek olmuştur.²³ Diğer yandan Anadolu'daki durum bir Haçlı seferi düzenlemek için oldukça müsaittir. Çünkü Süleyman Şah 1086'da Ayn Seylem'de ölmüş, Türk beyleri arasındaki anlaşmazlıklar dolayısıyla Anadolu'da hâkimiyet bölünmüştür. Buna 1092'de Büyük Sultan Melikşah'ın vefatını müteakip, taht iddiaları arasındaki mücadelenin ortaya çıkardığı otorite boşluğu da eklenmelidir. Bu durumda Batı için Müslüman Türklere karşı Anadolu'da başarı kazanmak zor olmayacaktır.²⁴

Bizans'a dönülecek olunursa, 1071 ile 1081 yılları arasında geçen zamanda Bizans ordularının, çok kere düşmanlarının yardımıyla²⁵ mücadele hâlinde oldukları görülecektir. Dolayısıyla bu mücadeleler Bizans'ı yıpratmış ve yardım istemek zorunda bırakmıştır. Bunun bir sonucu olarak Papa II. Urbanus'un 1092'de²⁶ kabul ettiği elçiler içinde, Bizans'ın, daha önce 1088 yılında Flanders Kontluğu'na bağlı olan ve mükemmel bir hizmet veren 500 kişilik bir şövalye grubunun yardımını talep etmesi ve almasından²⁷ cesaretle, Türklere karşı savaşmak üzere ücretli²⁸ asker toplamak için yardım talep eden elçileri de görülmektedir. Papa bu konu üzerine düşünmüş ve daha iyisini yapmaya karar vermiştir. Doğu Hristiyanlığının sarsıntıda olduğu ama Batı'nın

23 Michael Angold, "The Byzantine Empire, 1025-1118", *New Cambridge Medieval History*, c. 4-2, Cambridge University Press, UK, 2008, s. 250.

24 Nesimi Yazıcı, *İlk Türk- İslâm Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 280.

25 Şerif Baştav, "Bizans ve Haçlı Seferleri", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, 23-25 Haziran 1997, İstanbul, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 57.

26 Michael S. Neilberg, *Dünya Tarihinde Savaş*, (Çev. Mehmet T. Akad), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 37.

27 Herrin, *a.g.e.*, s. 342.

28 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK, Ankara, 2006, s. 334; Ralph-Johannes Lilie, "The Crusaders Between Orient and Occident Success and Failure", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, 23-25 Haziran 1997, İstanbul, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 77.

yükselmekte olduğunun farkında olan papa, durumu kendi lehine çevirmeye karar vermiş gözükmektedir. Ayrıca aynı dönemde Müslümanlar Sardinya ve Sicilya'dan atılmış, İspanya'da savunma konumuna geçmişlerdir. Bu İslâmiyet'in de gerilemekte olduğunun bir kanıtı olarak algılanmıştır. Dolayısıyla papaya göre kendi himayesinde toplanacak bir ordunun Doğu'yu kurtarmaması için sebep yoktur ve hatta kutsal topraklara kadar gidilip, Kudüs'ün bile kurtarılabilceğini düşünmüştür.²⁹ Doğu'ya dair tüm bu sebeplerden dolayı, üç yıl sonra, Papa II. Urbanus, "Tanrı bunu istiyor"³⁰ çağrısıyla ilk Haçlı seferini başlatmıştır.³¹

Kilisenin Vaatleri

Kilisenin vaatlerine göre planlanan savaş Tanrı için yapılan³² kutsal bir savaş olacaktır, çünkü bu Tanrı'nın isteğidir.³³ Bu savaşta ölen herkes mutlak bir bağışlanma kazanırken,³⁴ öldükten sonra arafta ruhlarının geçireceği süre de affedilecektir. Savaşçılar sefer sırasında ölürlerse şehit mertebesine erişeceklerdir.³⁵ Dolayısıyla savaş Tanrı'nın günahların bağışlanması için sunduğu bir teklif, savaşa katılmak ise bu teklife verilmiş bir cevap olarak görülmüştür ve bu cevap bağışlanma, tövbe ve

29 Colin McEvedy, *Orta Çağ Tarih Atlası*, (Çev. Ayşen Anadol), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 62.

30 Jonathan Riley-Smith, "The Crusading Movement and Historians", *The Oxford Illustrated History of The Crusades*, Oxford University Press, USA, 1995, s. 1.

31 Neilberg, *a.g.e.*, s. 37.

32 Jacques Le Goff, *Orta Çağ Kahramanları*, (Çev. Füsün Ö. Pinard), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 88.

33 "Voluntas Domini est", *Cafari De Liberatio Civitatum Orientis Liber*, (Ed. G. H. Pertz), MGH, ss, XVIII, Hanover, 1863, s. 41.

34 Sidney Painter, *A History of The Middle Ages*, The Macmillan Press, London, 1979, s. 201.

35 J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, (Çev. Fethi Aytuna), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 213.

hacılıktan oluşmaktadır.³⁶ Ayrıca kilise Haçlıların mal varlıklarının ve ailelerinin korunacağına dair söz de vermiştir.³⁷ Mahallî piskoposlar bu malların emniyetli bir şekilde korunmasından sorumlu olacaklar ve yurduna dönebilen savaşçıya mallarını aynen teslim edeceklerdir.³⁸ Kilisenin böyle bir vaatte bulunmasından anlaşılan odur ki; seferlere katılan herkes yoksul değil, hatta belki de çoğunluğu varlık sahibi kişilerdir ve mallarının himayesine önem vermektedirler. Bunlara ek olarak tüm Haçlılar kilise mahkemelerinin koruması altına alınacak ve böylece haçı kabul ederek sefere giden bir vassal kendi feodal lordunun yargılamasından kurtulmuş olacaktır.³⁹ Feodal lordun kiliseden daha katı bir tutum içinde olacağı düşünüldüğünde bu durumun Haçlı Seferleri'ne katılımı arttıracaklarını tahmin etmek çok da zor değildir. Egemen feodal yapının seferlere katılımı artırmasının bir başka nedeni de vassalın lordunun onurunu ve bedenini korumakla yükümlü olmasıdır.⁴⁰ Bu nedenle lordun katıldığı seferlere katılmak zorundadır. Sonuç olarak kilise (vaatleriyle) ve feodal sistem Haçlı Seferleri'ni mümkün kılmıştır.⁴¹

Avrupa'daki Gelişmeler

Geç Orta Çağ'ın ekonomik, dinî ve politik gelişmesi Avrupa toplumuna yeni bir güven vermiş ve bu güven Doğu'nun imparatorluklarına ve topraklarına yani kendi sınırlarının ötesine

36 Ernst- Dieter Hehl, "War, Peace and The Christian Order", *New Cambridge Medieval History*, c. 4-1, Cambridge University Press, UK, 2008, s. 210.

37 H. G. Koenigsberger, *Medieval Europe*, Longman, USA, 1989, s. 188.

38 Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. 1, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Basımevi, Ankara, 1998, s. 85.

39 Dana C. Munro, "The Popes and The Crusades", *Proceedings of The American Philosophical Society* Vol. 55, No. 5, USA, 1916, s. 350.

40 Jean Richard, *The Crusades*, Cambridge University Press, UK, 2001, s. 6.

41 Marshall Baldwin, *A History of The Crusades*, University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 29.

göz dikmesini mümkün kılmıştır.⁴² Bu dönemde, 18. yüzyılda İngiltere’de yaşanan Sanayi Devrimi’nden çok daha önce bir endüstri devrimi gerçekleştirilmiş, önceki çağlarda görülmedik bir makineleşme yaşanmıştır. Önceleri el becerisi gerektiren işler artık bu makinelerde seri olarak yapılmaya başlanmış, tarımda uygulanan yeni teknikler ve yeni aletler sayesinde çok büyük gelişmeler kaydedilmiş ve çoğalan Avrupa nüfusunu rahatlıkla besleyebilecek bol ve çeşitli ürünler yetiştirilmiştir. Dolayısıyla Avrupa halkının hayat düzeyi kısa sürede büyük bir yükselme kaydetmiştir. Özel girişimciler, toprak sahipleri ve finans kuruluşları bu endüstriyel gelişmelerden büyük kazançlar elde etmiş; gelişen kapitalizm ile birlikte işletme ve bankacılık alanında yeni yöntemler ortaya çıkmıştır. Ekonomik güç siyasi güçle birleşerek büyük politikaların üretilmesini sağlarken, bu birleşmenin başka bir sonucu olarak Kıta Avrupası’nın dışında yeni pazar arayışlarına gidilmiştir. Bahsi geçen dönemde bu iş için Doğu’daki Müslüman ülkeler en uygun alanlar olarak görülmüştür. Üstelik bu pazar durumuna ek olarak, Kudüs başta olmak üzere kutsal bilinen şehirler de onların hâkimiyeti altındadır.⁴³ Sonuç olarak hem ekonomik hem de dinî açıdan ele geçirilmeye en uygun yerler Müslüman ülkelerdir.

Kıtadaki ekonomik gelişmelere 13. yüzyıla kadar devam edecek olan nüfus artışı da eşlik etmiş ve bu artış neticesinde kırdaki, kasabada, şehirde fazla nüfusun kanallı edileceğı bir yol bulunması gerekmiştir. 11. yüzyılda Batı Avrupa’da merkezî otoritenin zayıflığı⁴⁴ ve arazileri büyük evlada bırakma uygulaması da Haçlı Seferleri için uygun bir zemin hazırlamıştır. Zira

42 Jackson Spielvogel, *Western Civilization* Vol. A, Second Edition, West Publishing Company, USA, 1994, s. 339.

43 Hüseyin Kayhan, “Haçlılar Karşısında Selçuklular”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 8 (33), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s. 300.

44 Jonathan Harris, *Byzantium and The Crusades*, Continuum International Publishing, Great Britain, 2006, s. 53.